

В ТЪРСЕНЕ НА "ЗЛАТНОТО РУНО": ДАЛИ ЕВРОПЕЙСКИЯТ СЪЮЗ СБЛИЖАВА ИЛИ ОТДАЛЕЧАВА СЪСЕДНИ СТРАНИ ДНЕС НА КРЪСТОПЪТЯ НА ИСТОРИЯТА?"

**Розалина Гьобеклиева
Михаил Василев**

Резюме

Статията представя опита на Агенцията за Европейска Интеграция (АЕИ) от работата по проекти по програмите „Транс-гранично сътрудничество“, „Култура“, програма на ЕИП, „Гражданско общество“, „Младежта в действие“ и проучване с цел идентифициране на туристическите ресурси с най-голям потенциал за туристическа атракция в транс-граничния регион (ТГР) на Хасковска област, направено през лятото на 2013 г. от Агенцията. Авторите дават конкретни препоръки за развиване на културноисторическия туризъм в региона.

Ключови думи: туризъм, трансгранично сътрудничество

IN SEARCH OF "GOLDEN FLEECE": WHETHER THE EUROPEAN UNION BRINGS CLOSER OR ALIENATES NEIGHBORING COUNTRIES TODAY AT THE CROSSROADS OF HISTORY? "

**Rozalina Gyobeklieva
Michael Vasilev**

Abstract

The article presents the experience of Agency for European Integration (AIE), working on projects under the "CBC", "Culture", EEP, "Civil Society", "Youth in Action", and a study from 2013, aimed to identify tourist resources with the greatest potential for tourist attraction in cross-border region (FDT) of Haskovo, realized by the Agency. The authors provide specific recommendations for the development of cultural and historical tourism.

Keywords: tourism, cross-border cooperation

1. УВОД

Една от целите при създаването на АЕИ¹ през 2009 г. бе да се повиши осведомеността на обществото за практическата приложимост на политическите и икономически теории за интеграционните процеси и формиране на общи политики и необходимостта от ускоряване на процеса на интеграция към успешна политика на социално и икономическо сближаване в рамките на ЕС, от където произтича и мисията и

¹ Повече за дейността на Агенцията за европейска интеграция виж на нейния сайт: <http://www.eia-bg.org>

да подкрепя европейската концепция за "интелигентна специализация"², така че да бъде създадена творческа среда, която насърчава традиционните културни ценности, стимулира развитието на креативен бизнес, благоприятства по-добра комбинация от инвестиции в инфраструктура и в човешки капитал и стимулира мултиплицирането на ефекта от добрата работата на съществуващите местни индустрии.

През следващите 4 години екипът на Агенцията изпълни 4 проекта в ТГР на България с Турция и Гърция, и едновременно с това посети много от общините в Хасковска, Кърджалийска, Смолянска и Благоевградска област. Бяха осъществени контакти с представители на местните власти и областните администрации, с почти всички културни институции – театри, музеи, читалища, галерии, с НПО, работещи в областта на културата, туризма и младежта, и с бизнес сдружения. Този процес целеше запознаване с публичните политики в сектори като туризъм, култура и младежко развитие, регистриране на наболелите проблеми и неоползотворени възможности, проучване на нагласите и очакванията на местните жители и на временно преминаващите, потенциала на експертите, които работят в полза на региона, и отношението на тези експерти към проблемите, с които се срещат.

2. Географски и културно-исторически ресурси на региона

2.1. Географски особености

За да бъдат адекватни на региона, публичните политики за развитието на туризма в региона трябва да бъдат съобразени с условията и факторите в Област Хасково. Физическите характеристики остават с десетилетия почти константна величина.

Географското местоположение на областта е изключително благоприятно и ключово. На територията на Хасковска област се кръстосват два от изключително важните за България и Европа трансконтинентални пътища.

Първият е Е80 - Коридор № 4, започва от Лисабон, Португалия и преминавайки през цяла Южна Европа покрай граничещите със Средиземно море държави достига България и покрай Хасково продължава за Истанбул и Базарган, Иран – Близкия Изток, Азия и Северна Африка;

Вторият е Е 85 - част от Коридор № 9, започва от Хелзинки и право на юг, пресичайки Стара планина отново минава край Хасково, за да достигне Дедеагач (Александрополис) – Средиземноморието.

Почти по същите маршрути преминават и железопътните линии, както и в близкото минало речните транспортни коридори. До преди 200 години река Марица, най-дългата в България, била пълноводна и плавателна и много от стоките за панаирите и тържищата в региона са се превозвали по нея със салове и малки кораби - към егейското пристанище Енос, носени от течението, а срещу течението, теглени от животински впрягове, по успоредните на реката коларски пътища.

Освен изгодното транспортно-географско положение, Хасковска област има много благоприятно природно-географско и икономогеографско положение, което е повлияло върху икономическото развитие на територията още през Античността. По главните пътни артерии на Римската империя са изградени пощенски станции с конюшни с цел

² "Интелигентната специализация" наскоро придоби особено значение като основа за Европейската регионална политика в рамките на новата стратегия "Европа 2020" и се разбира като „специализация, която ще им осигури [на регионите, бел.авт.] конкурентно предимство, както и сравнителен една върху други региони, като им дава възможност да развиват нови дейности в бъдеще.“ Вж. подробности на http://www.infyde.eu/archivos/archivo_68.pdf, последно посетен на 28.08.2014г.

подобряване на съобщенията между Европа и Азия, които често си съчетавали с военни гарнизони и тържища. Същата система за комуникации и военна организация била поддържана и в Османската империя. Уморените коне от една пътна станция се сменяли с отпочинали от следващата и така без проблеми и забавяне султански служители и военни изминавали огромни разстояния в пределите на империите.

В геополитически план днес област Хасково е външна граница на Европейския съюз (ЕС) и се намира на прехода между ЕС и южната ни съседка Турция, на прехода между две култури, които от векове живеят заедно и намират общи пътища за развитието си. Геополитическото положение е оказало влияние и върху целия социално-икономически живот в областта. Преплитането на европейската и блискоизточната икономика е дало силно отражение върху пазарните механизми и процеси в областта днес и е било в основата на възникването на 10 км от Хасково на най-големия панаир в пределите на Османската империя преди 600 години - Узунджовския. Днес в Димитровград се намира най-големия пазар на Балканите. Доколко обаче този потенциал дава отражение върху развитието на един съвременен икономически бранш – туризма, който единствен не се повлия от световната криза и запази, макар и забавен, растеж?

Уникалната симбиоза между европейския и блискоизточния тип икономика съдържа в себе си огромен икономически потенциал. Геополитическото положение оказва благоприятно влияние върху развитието на транспортната и съобщителна инфраструктура и в бъдеще ще влияе върху темповете на изграждане на транс-континенталните коридори. Днес в помощ на тези дадености идват и програмите, финансирани от ЕС, като ОП „Регионално развитие”, Програмата за развитие на селските райони, Европейско териториално сътрудничество „Гърция - България”, Транс-гранично сътрудничество „България - Турция” и др.

2.2. Природни дадености на област Хасково

Източни Родопи са уникална територия, отличаваща се с богат растителен свят. Силното средиземноморско влияние, геоложкото минало на планината и особеностите на местния бит и култура са спомогнали за формирането и съхраняването на разнообразни хабитати, а това е довело до изключително високо биологично разнообразие.

В района има 46 защитени територии на площ от 6 449,5 ха, от които 1 резерват, 16 защитени местности и 29 природни забележителности. Такива са местностите Борака, Долната Ова – по поречието на р. „Марица”, Олудере, Лозенски кът, Патронка, Момина скала, природната забележителност Кованкая и др. В района няма все още природни паркове. Тече процедура по обявяване на природен парк “Източни Родопи”, който ще обхваща общини от областите Хасково и Кърджали.

Наред с Родопите в област Хасково попада и част от Сакар планина, където се срещат около 600 растения, 44 от които са включени в Червената книга на България.³

На територията на областта съществуват няколко минерални извора при с. Минерални бани, град Меричлери, общ. Димитровград, с. Троян, общ. Симеоновград, с. Долно Ботево, общ. Стамболово и др. За жалост се използва потенциала на лечебни минерални води и развитие на балнеоложки туризъм единствено в Хасковски минерални бани (национален курорт от 1952 г.) и изключително слабо в гр. Меричлери. Моментното състояние на балнеоложкия туризъм е критично, което се дължи на остаряла материална база и липса на активна политика за намиране на инвеститори.

³ Електронно издание на Червената книга на България: <http://e-ecodb.bas.bg/rdb/bg>

2.3. Културно-исторически паметници

Въпреки уникалните природни дадености, най-силният имидж, който може да създаде Област Хасково в представата на съвременния и все по-осведомен турист, е културното наследство. Освен добра база за настаняване (силен фактор при избора на дестинация), областта трябва да промотира активно богатата и многопластова история, чиста природа, условия за балнеолечение и благоприятни климатични условия за целогодишна почивка.

Регионът е един от най-богатите на исторически и архитектурни обекти по данни на НИИИ - регистрирани са над 1000 паметника на културата, недвижимите културни ценности наброяват 597, от които 66 са с национално значение. Областта е изключително богата на недвижими културни ценности от праисторията и особено от раннотракийската епоха (11 - 6 в. пр. Хр.). По долината на р. Марица са открити следи от епохите неолит, халколит, бронзова епоха, а в Сакар – от желязната епоха. Значителна част от паметниците, особено археоложките, не са подробно проучени. През последните години по различни проекти бе подобрен достъпът до културно-исторически паметници от региона, което е добра предпоставка за развитие на културен туризъм.

Първите изследователи по тези земи са братя Шкорпил⁴, които още в първите години след Освобождението са обходили заедно с Георги Бончев мегалитните паметници на Сакар и Източни Родопи, които след това описват в редица трудове⁵. Братя Шкорпил и Константин Иречек са първите, които документират данни за по-значителните древни селища, крепости, стари пътища и мегалити в района. По-късно, в началото на миналия век са открити повечето археологически обекти, в резултат на обхождане, без разкопки от Иван Велков, Васил Миков, Иван Венедиков, проф. Богдан Филов, проф. Александър Фол и др. Първите археологически разкопки са направени от Рафаил Попов, който изследва крепостта в Симеоновград. Най-ярка следа в проучването на региона оставя Димчо Аладжов⁶, почетен гражданин на Хасково и удостоен с орден „1300 години България“.

Към настоящия момент (2014г.) единствените археолози в РИМ-Хасково са Ирко Петров и Станислав Илиев. Първият е главен уредник на музея, а вторият работи на разкопки в областта. В летните месеци в региона работят Георги Нехризов, Красимир Лещаков, Гергана Кабакчиева, Даниела Агре и други експерти от НАИМ при БАН.

В региона на Сакар и Източните Родопи са открити много мегалитни съоръжения, гробници, култови светилища и долмени. Над 100 тракийски могили са разкопани в района край с. Мезек (от 4-ти век пр. н. е.), Александрово, край Симеоновград, в землището на с. Маджарово, Татарево, Вълче поле, Войводово, Горски Извор. Средновековната култура е отразена в скалните църкви, кули и храмове, открити в региона. В 18-19-ти век в околностите на с. Узунджово се е провеждал най-големият на Балканите панаир. Това е било основна врата за пренос на индустриални стоки от Западна и Централна Европа до Мала Азия, както и място за търговия на едро със селскостопански продукти, розово масло, кожа и продукти, изработени от местни майстори. След Освобождението на България, по силата на разпоредбите на Берлинския договор от 1878г., земите на днешна Хасковска са в състава на автономната провинция Източна Румелия.

⁴ Тримата братя Херман, Карел и Владимир Шкорпил, чехи по произход, са считани за създатели на българската археологическа наука и музейно дело. Вж повече на адрес: <http://goo.gl/AUxknp>

⁵ Вж например братя Шкорпил „Паметници из Българско“, Придворна печатница на Бр. Прошек, София, 1888, достъпно онлайн на адрес:

<http://ia600306.us.archive.org/14/items/pametnitsiizblg00shkogoog/pametnitsiizblg00shkogoog.pdf>

⁶ Кратък животопис на археолога Димчо Аладжов е достъпен онлайн на туристическия сайт на община хасково на адрес: http://www.haskovo.com/bg/page_76_2.html

Част от тях се присъединяват към България през 1885г. с акта на Съединението, а останалата част през Първата балканка война 1912-1913г.

Освен мнeожество паметници от минали епохи (вж Приложение 1), областта предлага и една съвременна интерпретация на традициите и религията. Става дума за интересен културен обект, включен в Книга на световните рекорди на Гинес: най-високата в света статуя на Дева Мария с малкия Иисус, издигната на хълма “Ямача” в Хасково.⁷ Тя е висока 14 метра и е поставена върху 17-метров постамент, заради което притежава сертификата от прочутия справочник на рекордите. Автори на статуята са Петьо Александров, Никола Стоянов и колектив. Монументът е открит през 2003 г. През 2005 г. е вписан в книгата Световните рекорди на Гинес в раздел “Религия”, а от 2009 г. е и в листата на Стоте национални туристически обекта на България. Съвсем близо до монумента се намира и 30-метровата камбанария на Хасково, със 137 стъпала, от чийто връх се разкрива панорамна гледка към целия град.

На територията на областта има добре развити и работещи културни институции - музеи, читалища, галерии, театри, които предлагат богати и разнообразни културни инициативи. Читалищата работят в тясно взаимодействие с учебните заведения, културни институции, обществени и други организации и осъществяват богата и разнообразна образователно-културна дейност, въпреки че към момента българското законодателство не дава дефиниция за нематериално културно наследство и не предоставя специална пряка закрила за същото. Практика в неговото опазване е прилагането на принципите на обичайното, неписано право, че нематериалното наследство е обществено достъпно и всеки член на обществото, всеки българин има правото да го практикува и използва, не само за лични нужди, но и с комерсиална цел. За да се квалифицират като атракции, обектите трябва да са спечелили достатъчно популярност, така че да привличат туристи и да могат да предложат пълноценно оползотворяване на своя капацитет.

Живото културно наследство на областта може да бъде видяно най-лесно и достъпно в особеностите на бита, местни занаяти и техники за производство в полза най-вече на селския туризъм. В района на Маджарово, Ивайловград и Стамболово съществуват няколко ферми, предлагащи разработени туристически продукти, които включват запознаване с традиционни за тези земи поминъци. (Вж Приложение 2).

Изложените дотук данни дават основание да твърдим, че хасковският регион притежава висок потенциал за развиване на културно-исторически туризъм. За съжаление, реализацията на този потенциал среща известни трудности.

3. АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ ПРЕД ТРАНСГРАНИЧНОТО СЪТРУДНИЧЕСТВО ЗА РАЗВИВАНЕ НА КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИ ТУРИЗЪМ

3.1. Липса на стратегия

Основен проблем е липсата на ясна стратегия за развиване на културно-исторически туризъм в област Хасково.

През 2013 г. по проект „Съвместни туристически инициативи, насочени към наследството / JTI-TARGET”, одобрен за финансиране по оперативна програма за Европейско териториално сътрудничество „Гърция - България 2007-2013”, Областна администрация Хасково направи проучване и стратегия за развитието на туризма. Поръчката бе възложена на външни подизпълнители от друг район на България, които на

⁷ Монументът Св.Богородица с младенца има специален сайт, поддържан от община Хасково: <http://www.bogoroditsa.bg>

нейното обсъждане предизвикаха бурни дебати у експертите по туризъм от областта.⁸ Изпълнителите представиха добри визуално изработени продукти, но без съдържание и най-вече с множество неточности, грешки и безсмислици. Неуместно е гости на региона за един ден да създават стратегии за неговото развитие и да изготвят планове за популяризацията на туристически атракции, които нито познават, нито имат интерес да опознаят. Резултатът от новата туристическа стратегия на областта трябваше да бъде получен на базата на практическия опит и съвети, след което да се дефинират и съгласуват с участниците специфични цели и мерки, в резултат на които да бъдат направени препоръки към общинските планове за развитие до 2020г. Симулацията на това проучване подлага на риск да бъдат разработени безполезни общински планове за развитие, защото ще са базирани на некоректна информация.

Като резултат от добре разработени стратегии ще може да се развият съвместни проекти, както между съседни общини и региони, така и между различни видове организации – държавни, общински, бизнес и НПО. Освен това при наличието на по-голяма публичност и прозрачност на резултатите, всеки нов проект или инициатива ще може адекватно да допълни предходните или да ги доразвие. Само така може да се развие конкурентноспособен туристически продукт. И за да използва генерирания туристопоток по морските и планински курорти, той трябва да се интегрира с тях, чрез регионално сътрудничество и съчетание на местните ресурси (подходящи за различни форми на туризъм – балнеоложки (Хасковски минерални бани и Меричлери), културен (Хасково, Ивайловград, Димитровград), маршрутно-познавателен, ловен, риболовен, селски, с атрактивните туристически обекти извън областта в района на Източните Родопи, Странджа и Сакар, както и на територията на съседните държави – Северна Гърция и Европейска Турция.

3.2. Действия и бездействия на администрацията

Една от основните роли на публичната администрация е да предоставя услуги, затова и работещите в тази сфера се наричат служители. Все по-често обаче експертите, които с хранят от средствата на данъкоплатците, се вживяват като контролори и с голямо неудоволствие изпълняват присъщите им роли. Разбира се, че е необходимо да се осъществява контрол, но само част от служителите имат тази роля. Освен това няма механизми, по които да се осъществява контрол върху тяхната работа от гражданското общество. Информацията за каквито и да е видове услуги за граждани и фирми, както и права и задължения на същите, но още по-лошо правата и задълженията на служителите, е поднесена на недостъпен език и трудно откриваема за хора с недостатъчна юридическа подготовка. В резултат част от служителите проявяват професионална безотговорност и си позволяват действия и бездействия в ущърб на данъкоплатците. Особено значение има това при създаване на инвестиционен и бизнес климат. Практиките на управляващите са основно в полза на лобистките фирми или „в полза на здравеопазването, образованието и старите хора“, особено по време на избори. Така мерки, подпомагачи туризма на държавно ниво и още по-малко на общинско, въобще не съществуват. Липсата на каквито и да е данъчни облекчения е сред главните причини предприемачите да преминават в сивия сектор изцяло или частично.⁹ Ощетени са държавата, общините, които получават много малък процент от реално дължимите им вноски, и ангажираните в тази сфера, които не получават явно реално получените доходи.

⁸ Кореспонденция по електронна поща на участници в проекта от Гърция и България.

⁹ Обобщение на базата на разговори с представители на малкия бизнес в крайграничните райони на България с Гърция и Турция.

Пример за това е таксата, която плащат фирмите на общините за правото да предоставят под наем екологични превозни средства в туризма, каквито са велосипедите. Общинските такси за това са точно толкова, колкото таксата за даване под наем на джет на Черно море. Друг е примерът с общински такси, базирани на налична леглова база на местата за настаняване, а не на реални нощувки на туристи, при положение, че всяка нощувка по закон се обявява в полицията до 24 часа след изтичане на работния ден. Това води до нерегистриране на места за настаняване, обявяване на по-малко от предоставяните легла пред общинските контролни органи и МИЕ, необявяване на приходи от реалните нощувки, по-малко средства, внесени като данъци и така при понижените приходи, всеки политик би могъл да се оправдае с лошата инфраструктура, която пък от своя страна отблъсква туристи. Създава се порочен кръг.

Вече над 15 години у нас се изпълняват европейски проекти, насочени към туризма, от общини, областни администрации, образователни и културни институции и НПО в трансграничния регион, без да бъдат практически насочени, стратегически позиционирани в общата политика на региона и най-вече взаимно обвързани. Те създават както временни блага, така и временна заетост и все още лостовете за осигуряване на трайни работни места се налагат само при субсидиране на частни инициативи, но не и при евро-проекти, финансирани за държавни и общински структури. Най-честият проблем, откриван в практиката на АЕИ, се оказват общинската подкрепа и устойчивостта след края на проекта. Устойчивост не се изисква дори при финансиране на големи инвестиционни проекти. Така от изградени с европейски средства осем ТИЦ-а в област Хасково, едва 3 работят ежедневно и предлагат туристически услуги – Хасковския, Маджаровския в центъра за наблюдение на птици и Ивайловградския.

Въпреки, че са непривлекателни за държавни и общински структури, понякога меките мерки по проекти гарантират по-голяма устойчивост от инвестиционните. Лош пример при използването на потенциала на нематериалното културно наследство в полза на туризма е липсата на маркетингов подход. Други европейски страни отдавна са открили и реализирали начини популяризиране на нематериалното културно наследство, **чрез културен календар**, информиращ както жителите на региона, така потенциалните гости. Привлечените от този вид туризъм гости на трансграничния регион (ТГР), могат обаче да се докоснат до него само случайно, ако събитието съвпада с тяхно посещение на друг тип атракции, защото няма инструменти за търсене, планиране и организиране на такъв вид туризъм или друг вид посещение на региона. За жалост **културният календар на ТГР** не съществува в достъпен за модерните средства за осведомяване вид и въпреки, че неговото създаване бе осигурено чрез финансиране на 100 % по проект „Съвместни туристически инициативи, насочени към наследството/ JTI-TARGET”, споменат по-горе, администрацията на областна управа - Хасково, отказа да организира единствената устойчива инициатива в рамките на техния бюджет, която би допринесла за дълготраен ефект от проекта не само за Хасковска, но и за Смолянска и Кърджалийска област и областите Драма, Кавала, Ксанти, Родопи и Еврос в Гърция.

В полза на туристите и жителите на огромен географски регион, пред сградата на Областна администрация - Хасково бе поставен информационен киоск на неподходящо място, който е трудно откриваем за гостите на града и дори някои от работещите в същата сграда не са забелязали вече 7 месеца неговото съществуване.

В рамките на посочения проект бе организирано осемдневно обучение на 15 професионалисти от сферата на туризма от област Хасково, което протече с незадоволителни резултати и разочаровашо привлечените участници. Професионалистите обучаеми бяха с по-добра и адекватна професионална подготовка от лекторите и така и не

получиха практически знания извън теоретичните основи на туризма.¹⁰ Ако подобни възможности за повишаване капацитета на експертите в туризма се оползотворяват по-добре, това може да позволи на региона да се конкурира и на световните туристически пазари. В последните 6 години експерти по туризъм от ТИЦ-овете в областта ходят на световни борси без да предлагат атрактивни туристически продукти. Много по-добре е да се обучават на територията на атракциите и да развиват продукти и услуги, които да предлагат на световните борси.

Тук обаче не можем да подминем една наистина значима полза от проект „Съвместни туристически инициативи, насочени към наследството/ JTI-TARGET” за региона: организираният двудневен фолклорен фестивал¹¹, със стотици участници от над 60 групи от цяла Тракия – ансамбли, оркестри, самодейци и хиляди гости от региона. Отново устойчивостта, продължаването на събитието в бъдеще, е предизвикателство пред администрацията. На фона на този фестивал бе изложен базар на занаяти от региона, „фестивал на занаятите”. За да бъде по-голяма ползата от него, бихме препоръчали в следващите години да се организира така, че чрез повече интерактивни форми на участие посетителите да могат да се включват в тази проява.

Важен фактор в подкрепа на туризма е активна съвместна работа между всички съседни една на друга общини, дори и гранични от съседни области. Подобни проекти са финансираните по схема „Подкрепа за развитие на регионалния туристически продукт и маркетинг на дестинациите” на Оперативна програма „Регионално развитие 2007-2013г.” проекти „Развитие на регионален туристически продукт: Хасково-Димитровград-Стамболово” и „Синергия на дадености и политики – път за развитие на туристическите дестинации за общините Любимец, Ивайловград и Маджарово”.

Един добър пример за интегрирани туристически продукти са резултатите по проект „Зелени коридори“ на община Бургас, финансиран отново по ТГС България-Турция. Интерактивният сайт създаден по проекта дава ценна информация, както за организиране на индивидуални вело-маршрути в Бургаска област и Къркларели, така и за културно-историческото наследство на двата региона.¹²

Подобен, но пешеходен маршрут от 25км. от Парк "Кенана" до връх Аида бе създаден в Хасково през 2004г.¹³ Проектът на стойност 40 590 лв. беше финансиран от Предприятието за управление на дейностите по опазване на околната среда. Дейностите по създаването на маршрута включваха: направа на маркировки, поставяне на указателни табла, беседки и пейки, реконструкция на чешми по трасето, поставяне на контейнери за отпадъци, популяризиране на маршрута с цел запознаване с природните и историческите дадености на района и опазване на биологичното разнообразие. Тези блага за съжаление постепенно бяха унищожени. Затова смятаме, че следва да се засили ролята на меките мерки по проектите, защото рядко хора, участвали в граденето, биха се включили в рушенето. Единственият устойчив резултат бе изработената информационна табела за маршрута, която за жалост не е точна. Информацията за проекта липсва на сайта на бенефициента, което, изглежда, е честа практика при изразходване на публични средства.

Друг проблем, свързан с опазването на археологическите обекти, е породен от висши държавни чиновници, незапознати със спецификата на археологическите разкопки. През последните 20 години те налагат да бъдат извършвани разкопки през зимните

¹⁰ Информацията е събрана от личните впечатления, споделяни от участници в събитията.

¹¹ Информация за фестивала може да се открие на сайта на Областна администрация – Хасково: <http://www.hs.government.bg/bg/obyavi/organizirane-i-provezhdane-na-dva-festivala-za-traditsionno-izkustvo-v-oblast-haskovo-v-izplnenie-na-proekt-svmestni-turisticheski-initsiativi-nasocheni-km-nasledstvoto-jti-target-odobren-za-finansirane-po-operativna-programa.html>

¹² Сайтът на проект „Зелени коридори“ е достъпен онлайн на адрес: <http://greencorridors.burgas.bg>

¹³ Повече за туристическия маршрут: в доклада „Културно-исторически забележителности в Хасковска област“, достъпен онлайн на адрес http://arci-ngo.org/bgtrmat/2_1_Study_Haskovo_District_BG.pdf

месеци, когато пръстта е по-твърда от керамиката и много „спасителни“ разкопки по инфраструктурните проекти в региона, вкл. по Транс-гранично сътрудничество, бяха извършвани в неподходящо време и с пагубни за културните пластове резултати. Други бяха символично отчетени, а обектите бяха бетонирани без детайлно проучване.

3.3. Социална и медийна среда.

В рамките на три от проектите на АЕИ през 2012 г. - „Открий историята без граница”, „Подобрено земеделие - подобрени социални връзки” и „Подобряване уменията на производителите към по-силни връзки”, финансирани по ИПП на ЕС по програмата за ТГС България-Турция, бяха организирани трансгранични фестивали, форуми и други културни прояви, които предложиха възможност за практикуване на фестивален туризъм за участниците. Някои от проблемите, които регистрирахме по време на проектите, са свързани с нагласите сред жителите на региона по отношение на „Другите“. Става дума за резервираното отношение на част от българите от Хасковска област към турците и мюсюлманите от Турция и България, както и за опасенията им за сепаратизъм или религиозно и икономическо превземане на територията от мюсюлмани. Групата на бенефициентите на нашите три проекта включваше такива лица, които впоследствие останаха учудени, че не бяха нападени, атакувани или арестувани при посещенията в Турция, нито имат завоевателни намерения към България.¹⁴

Отразяването на културните събития по проектите в част от медиите от българска страна обаче продължава да налага негативни стереотипи към турските партньори и към процесите на сътрудничество. Примери са репортажите в телевизия Скат „[С парите на Брюксел и за наша сметка в Турция си правят увеселения, конкурси и модни ревюта](#)“¹⁵ и „Турция си прави модни ревюта за наша сметка“¹⁶, както и кратък текст в местния сайт Хасково.Нет, озаглавен "Историята като бизнес: Овчаров."¹⁷

3.4. Иманярство

Превенцията на иманярството е една от най-важните национални политики, които е необходимо да се прилагат за защита на културното наследство в областта. В този аспект публичните политики сериозно изостават, а щетите от немарливото отношение и ненавременни реакции на отговорниците за това, трудно могат да бъдат компенсирани.

Цитат от в. Монитор от 2009 г. дава най-пълна и ясна информация за заплахите:

„По официални данни, получени от прокуратурата през последните дни, "армия" от 300 000 иманяри разкопава България. Това обяви вчера археологът Георги Нехризов. Експерти потвърдиха за "Монитор", че действително копаещите са толкова, но само 2-3 хиляди от тях са професионалисти. "Останалите са аматьори: докато жените им хапват барбекю на единия край на поляната, те ровят на другия ѝ край", твърдят експертите.

Всички са единомдушни обаче, че щетите, нанесени от иманярите, са невъзвратими. Смята се, че 90% от археологическите обекти вече са с нарушени

¹⁴ Haskovo.net (19.05.2012), „40 от хасковско на Фестивал на млякото в Турция“, достъпно онлайн на <http://www.haskovo.net/?module=news&action=details&id=104058&rss=1>, последно посетен на 27.08.2014г.

¹⁵ ТВ „Скат“ (25.05.2012г.), „[С парите на Брюксел и за наша сметка в Турция си правят увеселения, конкурси и модни ревюта](#)“, достъпно онлайн на <http://www.skate.bg/news.php?action=7&newsID=17282>, последно посетен на 27.08.2014г.

¹⁶ ТВ „Скат“ (29.05.2012г.), „Турция си прави модни ревюта за наша сметка“, достъпен онлайн на <http://www.skate.bg/news.php?action=7&newsID=17319>, последно посетен на 27.08.2014г.

¹⁷ Haskovo.net (10.06.2012г.), „Историята като бизнес: Овчаров“, достъпно онлайн на <http://goo.gl/Z3WLdx>, последно посетен на 27.08.2014г.

културни пластове, каза Нехризов. Няма могила от тези 50 000, които са в България, която да не е прекопавана. Няма селища, крепости, които да не са прекопавани поне в горния 1 метър, допълниха негови колеги. Според тях това значително ограничава възможността на археолозите да възстановят историята.

Твърди се, че средствата, които се въртят в нелегалната търговия с културно наследство, са втори или трети по обем, като спорят за първото място с парите, които се въртят в наркотиците и в трафика на хора и проституция, заяви Камен Димитров, член на УС на Асоциацията на българските археолози.

„Познавам доста от тези хора, но почти никой от тях не е забогатял.“ -разказва археологът проф. Николай Овчаров – „Повечето от тях си изкарват по този начин прехраната - чоплейки, вадейки по някоя и друга монета. Проблемът е, че държавата нищо не е направила нито да узакони, нито да забрани иманярството. В Търново всеки месец в определен ден край хотел "Етър" има пазар на ценности, където иманярите от цялата страна се събират и си търгуват находките съвсем свободно. И в София има подобни места [само на метри от Народното събрание, бел.авт.]. На антикварните сергии пред "Свети Александър Невски" някой пита ли от къде са всичките неща там? Това е само върхът на айсберга. Истината е, че тези хора не могат да си продадат "стоката" скъпо. Веригата с прекупвачите е дълга, докато се достигне до колекционерите. Елементарни закони на търговията - ако нямаше пазар и търсене, нямаше да има и иманяри. Те не искат да ги наричат така. Те са търсачи. Те ни гледат с пренебрежение, разполагат с повече средства.“

Абсурдът при настоящата ситуация е, че единствената пълна информация за паметниците от местно значение и коментари за паметниците на недвижимото и движимо културно наследство, може да бъде открита на сайта на Българската Национална Федерация по Металдетектинг, където във форумите модератори и членове се възмушават от неадекватната работа на държавната администрация и мудното осъвременяване на Закона за Културното наследство. Може би изглежда парадоксално на пръв поглед, че тази общност е сред най-загрижените за опазването на археологическите обекти и за регламентиране на правилата за извършване на археологически разкопки.¹⁸

В нашия регион бездействието на държавата допуска частното и нелегално финансиране на иманярските инициативи да изпревари публичното финансиране на дейността на археолозите. Пример е съдбата на крепостта Рациария край Видин, където десетилетия наред стотици иманяри, копаят в огромния, разположен на 400 дка римски град.^{19 20 21} Такава е съдбата на всички крепости в хасковския регион и част от гробниците и мегалитните съоръжения, които са регистрирани. Един от примерите е Тракийска гробница в с. Долно Луково, изучена от доц. Георги Нехризов. Заради нанесените сериозни щети на паметника от иманяри и грабители, екипът му реши да осъществи допълнително проучване, пълно документиране, сваляне на запазената стенна хоросанова шукатура, конструктивно укрепване и затваряне на гробницата и възстановяване на могиления насип. Осъществяването на тези дейности беше финансирано от Министерството на културата.

¹⁸ На 05 Април 2010 г. потребителят с ник „Мила“, модератор на уеб-сайта на Българската Национална Федерация по Металдетектинг прави изказване в тоюи смисъл. За подробности вж. форума на Българската Национална Федерация по Металдетектинг (05.04.2010г.), достъпен онлайн на http://www.metaldetecting.bg/index.php?option=com_kunena&view=topic&catid=15&id=17&Itemid=126&lang=b g, последно посетен на 28.08.2014г.

¹⁹ Репортаж на Дарик радио за заловени иманяри в Рациария от 11.12.2013г.: http://dariknews.bg/view_article.php?article_id=1187658

²⁰ Репортаж в сайта Вести.бг за иманярски набези в Рациария от 20.04.2012г.: <http://www.vesti.bg/bulgaria/obshtestvo/novi-imaniarski-nabezi-v-antichna-raciaria-4739691>

²¹ Съобщение на БТА, цитирано в сайта Дир.бг от 18.12.2011г.: <http://dnes.dir.bg/news/imanjari-buldozer-ratziaria-10149087>

От тогава до днес общинската управа на Ивайловград не е успяла да организира нейното експониране в местния исторически музей, въпреки символичната цена, която би струвала тази услуга, предоставена от специалисти на БАН.

Държавата бездейства и по отношение на неофициално регистрираните културно-исторически обекти. Има случаи на клетки на мобилни оператори, изградени върху руините по върховете на Източни Родопи, а множество села и квартали в градовете на региона са изградени с камъните от зидове на стари градски крепостни стени, откъдето идва и името на всички тези местности - „Хисаря“²². Подобна е съдбата на крепостта Марса в Хасково²³, разположена на най-високата точка на града. До началото на разкопките на крепостта са запазени само заровените в земята незначителна част от сгради и крепостни стени. Теренът дълги години е обработван от земеделци и сондиран от иманяри. Камъните и тухлите са използвани за строежи от незаконно настанилите се заселници върху крепостта в края на 40-те години на ХХ век. Хълмът в продължение на години е служил за каменна кариера, която отнесла западната част на крепостта. В последствие ваденето на камъни от крепостната стена станало лесно и те в продължение на няколко десетилетия (даже и след археологическите проучвания) снабдявали нововъзникналия квартал наоколо „Хисаря“ с материал за строежи.

Друг пример за недостатъчно адекватни държавни политики в този регион, както и цялата страна, са т.нар. „спасителни разкопки“, провеждани на обекти, открити при изпълнението на големи инфраструктурни проекти. Както в случая с праисторическото селище в местността Дана бунар край Любимец, спасителните разкопки рядко успяват да спасят нещо.²⁴

Трябва да се обединят усилията на финансисти, археолози, металдетектинг специалисти и туристически експерти за намиране на средства за финансиране на проучвателни дейности – археологически разкопки, регистрация и цифровизация на паметници, реставрация и консервация и най-вече за опазване и съхранение на проучени такива и за социализацията и популяризирането им като нови атракции.

4. Проучване на културно-историческото наследство на област Хасково

4.1. Статистически данни

Проучването на културно-историческото наследство на Област Хасково бе извършено от екип на АЕИ в рамките на проект „Културното наследство - актив за трансгранично сближаване и просперитет“, финансиран по ТГС България-Турция и обхващаше основни организации имащи отражение към културното наследство и туризма в региона, източници на информация – специализирани публикации, научна литература, данни от НСИ, браншови проучвания и такива извършвани по различни проекти финансирани по други програми и теренно проучване за установяване на състоянието и потенциала на всяка атракция.

Бе обработена също информация от интервюиране на три различни групи участници, които стоят от различните страни на „тезгяха при продажбата“ на туристическия продукт, извършени в продължение на два месеца от 14 анкетъори на 10 различни културно-туристически дестинации. Бяха интервюирани:

²² Хисаря (от тур. крепост)

²³ Информация за крепостта в сайта Bulgarian Castles: <http://www.bulgariancastles.com/bg/node/1087>, последно посетен на 02.09.2014г.

²⁴ Интернет сайт [nasamnatam.com](http://www.nasamnatam.com) (05.04.200г.), достъпен онлайн на http://www.nasamnatam.com/statia/Nai_rannoto_iamno_svetilishte_v_Evropa-2362.html, последно посетен на 02.09.2014г.

- ❖ 240 туристи, посетители на културните атракции;
- ❖ 35 експерти - археолози, историци, туроператори и НПО, работещи в сферата на културното наследство и туризма;
- ❖ 74 граждани, живеещи в региона, подбрани на случаен принцип.

Целта на проучването беше да изследва каналите, по които потребителите на туристически услуги получават информация за различни атракции, мотивацията им за предприемане на туристически пътувания, факторите, които влияят върху вземането на решение, качеството на услугите, които се предлагат в региона (инфраструктура, транспорт, настаняване, достъп до забележителности), препоръки за подобряване на ситуацията и т.н.

Туристическите ресурси, които се разглеждаха в проучването бяха основно три вида:

- културни забележителности и исторически обекти.
- занаяти и обичаи на населението, свързани с обектите или региона, в който се намират.
- атрактивни събития - различни празненства, фестивали, панаири, изложения, конференции, състезания и т.н.

Хасково е в полосата на ОЕТК №4 и №9, маркирана с една от най-активните „порти“ на България – Свиленград. Този факт определя и типа на туристическото развитие на областта. Най-често Хасково е „кратка спирка“ на транзитните магистрални потоци, а напоследък и дестинация за обогатяване на черноморските туристически продукти.

Факторите, които влияят върху избора на туристическа дестинация за посетителите на областта, са: наличие на забележителности, природа, сигурност, чистота, обслужване, климат, настаняване и цени.

Един от приоритетите в действащата до 2013г. областна стратегия на Хасково е „Превръщане на туризма в печеливш и перспективен отрасъл“. Въпреки това делът на туризма в областната икономика е твърде скромнен – под 0,2%. Най-значим е делът му в икономиката на община Минерални бани – 3,9 %. За останалите общини, туризмът присъства в местните икономики със символични дялове – от 0,03% (Димитровград), до 0,57% (Свиленград). В една от съставните общини - Симеоновград, няма регистрирана туристическа дейност, тъй като няма регистрирани средства за подслон и места за настаняване.

Средната заетост на базите е 19,9 % - трета по ефективност в Южния централен район (21,7 %) след област Пазарджик (28,5 %) и Пловдив (26,6 %). На общинско ниво, най-оползотворен капацитет регистрира Любимец (26,0 %), а най-неоползотворен – Маджарово (само 0,8 %). На практика, това означава провален туризъм за тази община.

Тези данни са от НСИ и са индикативни и показват само тенденциите в региона, защото статистическите отчети в България не отразяват напълно истината. Не е тайна, че има редовни нерегистрирани нощувки, както и дори нерегистрирани цели хотели. Сведенията на сайта на икономическото Министерство на икономиката и енергетиката²⁵, сочат, че някои общини нямат изобщо подадена информация, други са пропуснали цял сегмент, например заведенията за хранене в община Хасково. Друго затруднение пред представянето на актуална информация е и различният формат на данните в колони с едно и също наименование за различните общини, която подават различни техни служители към МИЕ и за някои от тях с просто око се вижда, че са грешни. Има общини, които подават в графа „места за настаняване“ броя на стаите и т.н.

²⁵ Секция „Туризм“ на сайта на Министерство на икономиката и енергетиката:
<http://www.mi.government.bg/bg/themes-c240.html>, последно посетен на 17.09.2014г.

Средният престой на регистрираните лица в региона е твърде кратък. Той варира от 1-1,5 дни в полосата на транзитните потоци (Хасково - Харманли – Свиленград), до 2-4 дни за Минерални бани, средището на пазари Димитровград и Любимец. Това характеризира туризма в областта като „транзитен“, с малък престой в една локализация и най-вероятно, с преобладаващи бизнес-поводи, а не с повод „туризъм“. Фактите сочат, че в областта е развит туризъм със скромни измерения. Хасково, Свиленград и Димитровград донякъде оползотворяват ресурсите си за транзитен и „пазарен“ туризъм. Голяма част от регистрираните нощувки всъщност са хотелски услуги на бизнеса. Анкетираното мнение на общинските администрации в областта потвърди проблемната картина в сферата на туризма:

- ✓ Недобре развитият туристически продукт като цяло;
- ✓ Неразвитата мрежа от фирми за услуги и доставки в туризма;
- ✓ Недостатъчно квалифициран персонал в сферата на туристическите услуги;
- ✓ Лошата транспортна достъпност към повечето места за туризъм;
- ✓ Лошо състояние и ограничен достъп до обекти на природното и културно наследство.

Безпроблемни са само средствата за подслон. Област Хасково разполага с адекватна база за настаняване – както в количествено, така и в качествено отношение. Статистиката и измененията през последните 5 години показва, че въпреки увеличението брой средства за подслон, леговата база е намалена, а оттам и реализираните нощувки.

Добрата новина е, че приходите от нощувки за български граждани драстично се увеличават, както и постепенно средния престой на всички.

Тази тенденция трудно се контролира към покачване, защото най-големият брой чуждестранни посетители в България, румънците, все още не е целева група за региона поради географската му отдалеченост. През 2014г., след отварянето на ГКПП Маказа към Гърция, вече се регистрират първите нощувки на румънски транзитни туристи.

4.2. Основни пазари на българските туристически продукти

Лидерите в групата на чуждестранните туристи за Хасковски регион все още са съседите от Гърция и Турция, а не е тайна, че техният интерес в България е основно хазартен и са необходими много активни рекламни кампании още от границата, за да бъдат изведени от казината и насочени към други туристически обекти, с което престоят им в региона, а оттам и икономическите ползи, да се увеличат.

Големите дефицити са в туристическите продукти и тяхното маркетингово промотиране. Диагнозата в сектора е поставена от информираното мнение на анкетираните хора от областта: „неоползотворени туристически ресурси, слаб туризъм“.

Информация свързана с културен туризъм, която се предоставя за нашите гости от съседните две държави обаче, може да бъде открита на техния език само на няколко сайта, създадени по съвместни транс-гранични проекти и на сайта на ТИЦ-Хасково. На поддръжания от държавата „Официален туристически портал на България“, обаче, турски и гръцки липсват във възможностите за избор на език.²⁶

Въпреки липсата на синтезирана и добре маркетингово промотирана информация за областта, Хасково е съхранил и постепенно развива условията и ресурсите си за туризъм:

➤ Благоприятни физико-географски дадености - мек климат, красива и екологично чиста природа, богата флора и фауна с изключително биоразнообразие, наличие на множество природни забележителности;

²⁶ Официален туристически портал на България: http://bulgariatravel.org/bg/ofitsialen_turisticheski_portal, последно посетен на 27.08.2014г.

- Интересно културно-историческото наследство, включващо архитектурно-исторически паметници от античността и средновековието, археологически ценности, паметници от епохата на Възраждането /манастири, стари къщи и църкви/, исторически места и др.;
- Добре развита мрежа от места за настаняване в големите градове и сравнително добра инфраструктура;
- Наличие на богат културен календар в отделните общини, макар и зле промотиран;
- Засилваща се инициатива в сектора на туризма: възраждане на традиционни занаяти, откриване на нови музейни сбирки, подобряване достъпа до туристически обекти, разработване на редица проекти в сферата на туризма и откриване на туристически информационни центрове, разширяване на рекламата на региона като туристическа дестинация.

Налице са благоприятни възможности за съчетание на културен с други видове алтернативен и традиционен туризъм. За да се постигне пълноценно и ефективно туристическо развитие в района, е необходимо да се осъществи *вертикална и хоризонтална пространствена интеграция в усвояването на ресурсите и туристическото предлагане*. Вертикалната пространствена интеграция се изразява в комбинирано използване на разнообразния природен и антропогенен потенциал на различните височинни пояси, при концентрация на туристическото натоварване в ниските части (главно в съществуващите селища) и добре премерено, щадящо средата предлагане на услуги в планинската зона и защитените природни територии. Хоризонталната пространствена интеграция е свързана с търсенето на сътрудничество между съседните туристически центрове и общини за разработване на регионални продукти, които да осигурят допълване в предлагането на отделните туристически центрове и общини, и по-висока конкурентоспособност на дестинацията на вътрешния и международния туристически пазар.

Известен ограничител е слабото социализиране на някои от природните забележителности, както и ограниченията, наложени върху част от територията, намираща се под закрилата на Натура 2000.²⁷ Друг ограничител, свързан главно с антропогенните ресурси и тяхното усвояване и всъщност един от основните проблеми на дестинацията, е опазването и поддържането на културното наследство в област Хасково и оттам за интерпретирането му за нуждите на туризма, е собствеността на някои от обектите. Според Закона за културното наследство, чл. 2, ал (3) културните ценности са собственост както на държавата, така и на общините, на вероизповеданията или на физически или юридически лица.²⁸ Паметници от национално значение обаче са изключителна държавна собственост. Някои от тях, като скалната църква от X в. в с.Маточина, са разположени в частен имот и това е пречка за тяхното проучване, опазване и социализация. Сериозен ограничител се явява и проблемът с достъпността на някои от обектите. През последните години бяха положени усилия от страна на местните власти, институции и бизнес за проучване, реставриране и социализиране на редица обекти, част от културното и природно наследство на разглежданата територия. Бяха изградени посетителски и информационни центрове, парко-места и пътни трасета, включително и пътеки към някои от най-популярните и посещавани. По редица проекти, в които областта и общините участваха, бяха извършени проучвания реставрация и социализация на археологически, архитектурни и религиозни обекти – вила Армира, Крепостта „Лютица“, „Светилище на Нимфите на Афродита“, Средновековната крепост с.Мезек и др. При голяма част от

²⁷ Сайт на Натура 2000: <http://natura2000.moew.government.bg>, последно посетен на 27.08.2014г.

²⁸ Закон за културното наследство: http://mc.government.bg/files/635_635_ZKN.doc, последно посетен на 27.08.2014г.

обектите, които се намират на трудно достъпни места или в обезлюдени селища, състоянието на пътната мрежа до тях е лошо, което създава проблеми за придвижването и достъпа на туристите. Такива са случаите с туристическата инфраструктура до тракийския култов комплекс в с. Долно Черковище и мегалитен паметник „Кромлех“ край с. Долни Главанак, които са социализирани, но безстопанствени след приключване на проектите и дори не се охраняват.

Известни ограничители могат да бъдат сравнително отдалеченото туристико-транспортно положение на областта спрямо основните центрове, генериращи туристическо търсене в България (София и Варна), но от друга страна, следва да се обърне по-голямо внимание на изграждането и улесняването на транспортната достъпност от Турция и Северна Гърция, от където могат да се привлекат значителни туристопотоци.

4.3. Какво се случва в южните ни съседки?

Гърция цени не само античните, но всички културни паметници – средновековни крепости, църкви и манастири, материално и нематериално, живо културно наследство, включително паметниците от османската епоха. Програмите за Европейско териториално сътрудничество между Гърция и България, са с 5 до 10 пъти по-големи бюджети за еднакви дейности на тези с Турция. За жалост българското участие и при тези проекти обикновено се ограничава до 20-30% от общия бюджет. Гърците успяват да реализират проучвания и платформи, форуми и филми, а после, макар и в криза, ги поддържат и популяризират. Правителствата полагат системни усилия Северна Гърция (официално „Източна Македония и Тракия“) до достигне известността на Атина, Пелопонес и Солун.

Различна е ситуацията в Турция. Най-големите средства, инвестирани в култура, са свързани с живота и личността на Ататюрк или историята на Османската империя. Като гости на Енос (Енез), бяхме свидетели на хаотични и безотчетни разкопки по античните им обекти. Разкопките се правят без план, всеки археолог може сам да поиска и получи разрешение за разкопки и то е година за година, т.е. не е задължително както в България, само належащи причини да водят до смяна на ръководителя на разкопки. Най-сериозният проблем е, че няма систематизирано обобщение за постигнатите резултати от археологическата работа и докладите на археолозите не се обобщават. Така често проучени паметници на културата остават открити и незащитени, с което иманярите в Турция изключително много се улесняват. Те даже не е необходимо да копаят.²⁹

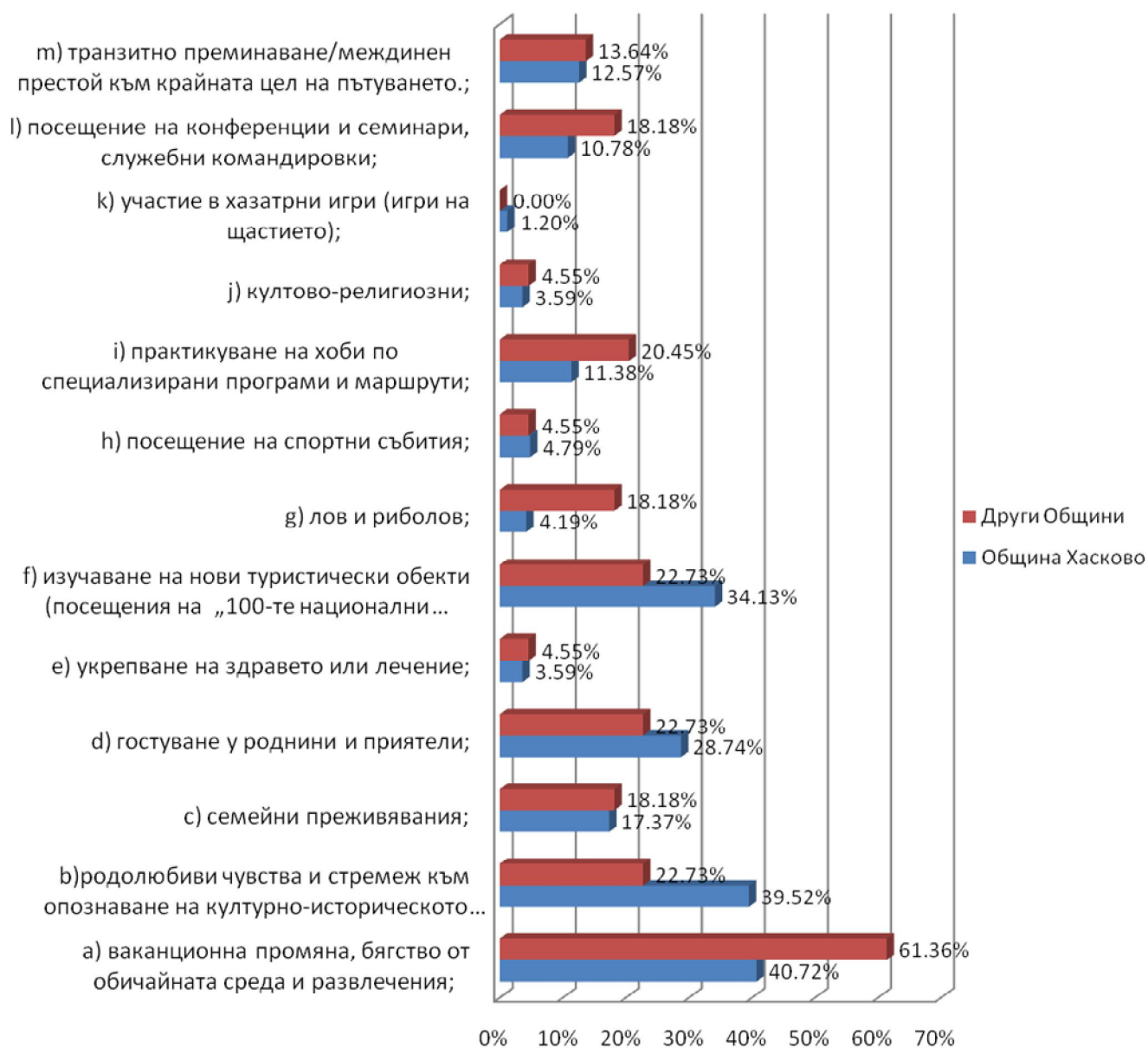
5. Заключение с препоръки

Въз основа на проучването за област Хасково, екипът на АЕИ разработи "Концепция за развитие на културното наследство в региона". Едно от най-забележителните заключения е, че най-голямата целева група е съставена предимно от жени между 25 и 65-годишна възраст, живущи в България. За по-голям успех в привличането на туристи и посетители е важно маркетинговите и рекламни дейности да бъдат насочени към тази целева група.

Ето и няколко извадки от проучването:

²⁹ Впечатления от разговори с партньори и участници в проекти по Трансгранично сътрудничество България – Турция.

Кои са водещите мотиви и цели при пътуванията Ви из България?

Фигура 1: Изследване на мотивацията за посещения в региона на Хасково

- Разпространяване на рекламни материали на посетителите в региона, подтиквайки ги не само да посетят региона отново, ами да споделят и с приятели и роднини. Фиг. 4а

- Реципрочна промоция на рекламни и маркетингови материали с други туристически дестинации, които споделят същите целеви групи.

- Определяне на мерки за ефективно оползотворяване и трансформация от туристическите ресурси в туристически обекти.

Друга извадка от проучването би способствала за постигане по-висока удовлетвореност на туристите. Сумарно процентите са над 100, защото голяма част от анкетираните посочват повече от един отговор.

Фигура 3: Видове предпочитани туристически атракции

Бяха изработени няколко варианта за уникални предложения, които да повишат броя на посетителите в региона. Бяха изработени подробни транс-гранични тематични маршрути. Експерти на АЕИ предложиха като резултат общи и индивидуални мерки за подобряване състоянието и ползотворното използване на културно-историческото наследство за целите на туризма.

5.1. Мерки общи за всички ресурси в оценителния етап на развитие, приложими на национално, областно и регионално ниво

Мярка 1. Създаване на централни публични регистри на паметниците на недвижимото културно наследство и туристическите оператори.

Мярка 2. Изработка на списък с мерки за опазване, проучване, консервация и реставрация на обектите, социализация и реклама.

Мярка 3. Регулярно актуализиране на наличните данни за антропогенните ресурси

Мярка 4. Извършване на периодична оценка на антропогенните ресурси и прилагане на контролирани и своевременни намеси за тяхното добро управление.

Мярка 5. Спешно прилагане на модерни и икономически ефективни мерки за наблюдение и опазване на паметниците, които имат елементарна инфраструктура за това (електричество и др.)

Мярка 6. Разработване на стратегии за туризъм към областните и общински стратегии чрез задължително участие, чрез анкети и диалог с всички юридически лица извършващи туристическа дейност в съответния регион.

Мярка 7. Реализация на идеята за носещия капацитет – управление на туристическите потоци и реализиране на планирани икономически ефекти.

5.2. Мерки индивидуални за всеки отделен ресурс в оценителния етап на развитие, приложими на локално ниво

Мярка 1. Разработване на интерпретативни и анимационни програми, социализиране на културно-исторически обекти, модернизиране на експозиции, въвеждане на технически средства за туристическа интерпретация и др.

Мярка 2. Усъвършенстване и налагане на продукта на образователния и научно-познавателния туризъм, чрез оползотворяване на потенциала и възможностите, които предлага образователната система и познавателните екскурзии на ученици от трите трансгранични региона.

Мярка 3. Увеличаване и подобряване ефективността на музейната мрежа, предлагане на допълнителна информация и препратки от артефактите към обектите на проучване, където са открити.

Мярка 4. Обогащане на културния календар на областта.

Мярка 5. Увеличаване броя на иновативни събития/фестивали/атракции.

Мярка 6. Възстановяване на традиционни техники за производство, занаяти и обичаи.

Мярка 7. Възстановка на празнична обредност и честване на традиционни празници.

Мярка 8. Стимулиране провеждането на значими културни прояви с местно, регионално, национално и международно значение и включването им в готови туристически продукти, предлагани на туроператори при преференциални условия.

В заключение може да се каже, че антропогенните туристически ресурси в област Хасково са не по-малко атрактивни и привлекателни от ресурсите на природната среда.

Дълго време тази част от България беше промотирана като дестинация за различни видове туризъм, основан на природното наследство. Поради това много голяма част от антропогенните туристически ресурси не са познати не само на международния, но и на българския пазар, което дава предимството на Хасково като дестинация, която все още може да предложи изненади в туристическото предлагане.

Област Хасково все още притежава характеристики, които трябва да станат све по-разпознаваеми:

- автентичност – на език, на фолклор, на обичаи и традиции;
- гостоприемство – типична черта на характера на местните хора;
- разнообразие на ресурсите – както материални, така и нематериални;
- уникалност – на традиционната кухня, на религиозната толерантност, на особен начин на вписване в света на хората и в света на природата.

Анализът на всички тези проблеми и най-вече отчитането на невъзможността за контрол или въздействие върху изпълнението на публичните политики без активно участие в тяхното прилагане, доведе до създаването (и вече на изпълнението) на два важни инфраструктурни проекта свързани с културното наследство за област Хасково – „Гласът на скалата”, с № 2007СВ16ПРО008-2013-3-115, подготвен за фондация „Родопика” и община Любимец, в партньорство с Областна управа Енез / Турция и „Обща Идентичност Обща История”, с № 2007СВ16ПРО008-2013-3-105, подготвен за РИМ-Хасково, в партньорство с Областна дирекция по култура и туризъм - Къркларели/Турция, финансирани от Програмата за трансгранично сътрудничество България - Турция по Инструмента за Предприсъединителната помощ (ИПП).

Основните цели и на двата проекта биха могли да се дефинират по общо така:

1. Развитие и прилагане на политики за защита и развитие на богатото културно историческо наследство в ТГР, чрез създаване на мрежа за по-тясно сътрудничество чрез синхронизиране на социалните и индивидуалните интереси на организации в ТГР, които имат за цел да подпомагат развитието на туристически продукт за културно-историческия туризъм.

2. Увеличаване привлекателността на трансграничния регион чрез ефективно използване на общото културно- историческо наследство и развитие на нови интегрирани туристически продукти въз основа на възстановените паметници и обекти.

3. Осигуряване на по-добра материално-техническа база и условия за работа на археолози и историци чрез европейски средства от публично финансиране за да се изпревари частното финансиране на иманярските инициативи, за малкото останали и незасегнати от тях обекти. В РИМ - Хасково ще бъде възстановен отдел Археология, за да се експонират част от съхраняваните 200 000 хиляди експоната (една от най-богатите сбирки в България). В с.Малко градище, общ. Любимец, ще бъде реставрирано т.нар. старо училище или както е дефинирано по разрешение за строеж „Реконструкция и смяна на предназначение на училище в туристически информационен център и археологическа база”, а по-късно в музей на Мегалитната култура. Това ще бъде първата и най-голяма такава база в ТГС регион България-Турция-Гърция и ще позволи в следващите десетилетия да се проучат различни паметници в Източни Родопи и Сакар планина, както и ще създаде по-добри условия за реставрация и консервация.

4. Изграждане на привлекателен имидж на работещите в сферата на археологията и историята, за да бъдат привлечени младежите от региона към благородните каузи за запазване на културното наследство за бъдните поколения, пред материално по-привлекателната и добре осигурена „професия” на иманяра.

За да се изразходват целесъобразно и без това ограничените европейски финансови средства и да се постигне ефективна и ефикасна публична политика при реализацията на програмите е необходимо да има добро планиране на очакваните резултати от изпълнението на проекто-предложенията на базата на консенсусно обсъждане. Изключително трудно е обаче постигането на обективна оценка при избора на най-благоприятните предложения, за да бъде извършено разпределяне и използване на обществените ресурси между конкуриращи се цели и дейности. Когато проекто-предложенията са подготвяни и изпълнявани от експерти с блестящ образователен и

професионален ценз, но живеещи далече от региона, резултатите от тяхната дейност се изразяват единствено в перфектното отчитане и „усвояване” на средствата. За нещастие това е и единственият аспект, който се проверява от финансовите контролори, донорите и държавните служители. Дори при междинните и финални оценки на програмите, няма информация, по какъв начин всички тези проекти променят социалната среда и живота на участниците и обикновените жители на региона. Често инициативите са или неправилно таргетиращи, или обхващат прекалено малка група от хора и мероприятия за излишно много пари, или достъпността на тези политики за обикновените граждани и яснотата и прозрачността при тяхното прилагане е несъобразена с целевите групи.

Хаотичното изпълнение и безсмислено отчитане по документи на спечелените европроекти, изпълнявани често от организации, които не познават региона и нямат трайни интереси за неговия просперитет и подобряване на жизнената среда, не подпомагат икономическата стабилност, развитието на туризма, популяризацията на региона, а още по-малко подобряване на капацитета на ангажираните в тази сфера, за да осъзнаят необходимостта от обединение и съвместни усилия по стратегически набелязани цели.

Изисква се специфична култура, както и познаване на икономическите механизми, за да може държавни и общински служители да осъзнаят своята роля в подпомагане на инвестиционния климат от една страна и ефективното и ефикасно изпълнение на финансирани от ЕС проекти от друга. В първия случай частни средства, а във втория европейски биха въздействали осезателно върху подобряването на жизнената среда, жизнения стандарт, конкуренцията, а от там и удовлетвореността на живеещите по периферията на страната. При по-добри и ясно дефинирани условия за работа, ще се изграждат по-позитивни човешки взаимоотношения, ще се мотивират инициативи на бизнес и НПО организации, ще се създават реални и явни работни места, генерираните приходи от частните инициативи ще доведат до повишени приходи от данъци, от които отново ще се подобри средата.

Въпреки че е трудно да се противодейства на конфликт на интереси, нашият опит от работа както в социалния, така и в бизнес сектора показва, че най-успешна е комуникацията със служители, които са имали опит и в частния сектор. Само лице, което е стояло от другата страна на гишето, може да отговори адекватно на очакванията на клиентите. Вече няколко пъти на форуми, третиращи подобряване работата на администрацията отправяйки предложения за задължителна квота на служители, минимум 50% с предишен опит в частния сектор.

Подобряването на атракциите и маркетинга за тях, съставянето на туристическите маршрути и активното и атрактивно тяхно представяне, неминуемо ще доведе до увеличаване обема и интензивността на туристическия поток в трансграничния регион.

Дългоочакваното и многократно коментирано от активно ангажираните в сферата на туризма развитие, ще стане възможно само след инициране на активен редовно провеждан диалог на всички заинтересовани страни, прозрачност в системата на финансиране и активни подпомагачи и стимулиращи развитието им държавни и общински политики, за да се осигури по-силното застъпване в местната икономика на този най-бързо развиващ се икономически отрасъл от световната икономика, който почти не бе повлиян от световната криза.

Наличието на разнообразни ресурси (природни и антропогенни), различни по големина и специализация туристически центрове, в съчетание с гео-стратегическото местоположение на област Хасково, дават възможност за развитие на разнообразни форми на алтернативен туризъм на територията на ТГР. В стратегически план тези различни форми на алтернативен туризъм следва да бъдат обвързани в интегриран туристически продукт, така че да се търси взаимодействие, което да осигури взаимни ползи и общ просперитет на дестинацията.

ИЗТОЧНИЦИ:

Агенция за европейска интеграция: <http://www.eia-bg.org>

Бефт ООД (2013). „Културно-исторически забележителности в Хасковска област“, достъпен онлайн на адрес http://arcsi-ngo.org/bgtrmat/2_1_Study_Haskovo_District_BG.pdf

Данни за археолога Димчо Аладжов: http://www.haskovo.com/bg/page_76_2.html

Закон за културното наследство: http://mc.government.bg/files/635_635_ZKN.doc

Министерство на икономиката и енергетиката, Секция „Туризм“: <http://www.mi.government.bg/bg/themes-c240.html>

Официален туристически портал на България: http://bulgariatravel.org/bg/ofitsialen_turisticheski_portal

Сайт на монумента Св.Богородица с младенца: <http://www.bogoroditsa.bg>

Сайт на Областна администрация Хасково, данни за фолклорен фестивал по проект „Съвместни туристически инициативи, насочени към наследството/ JTI-TARGET“: <http://goo.gl/Xt1NPU>

Сайт на проект „Зелени коридори“ на общ.Бургас: <http://greencorridors.burgas.bg>

ТВ „Скат“ (25.05.2012г.), „С парите на Брюксел и за наша сметка в Турция си правят увеселения, конкурси и модни ревюта“, достъпно онлайн на <http://www.skat.bg/news.php?action=7&newsID=17282>

ТВ „Скат“ (29.05.2012г.), „Турция си прави модни ревюта за наша сметка“, достъпен онлайн на <http://www.skat.bg/news.php?action=7&newsID=17319>

Потребител Мила, Форум на Българската Национална Федерация по Металдетектинг (05.04.2010г.) http://www.metaldetecting.bg/index.php?option=com_kunena&view=topic&catid=15&id=17&Itemid=126&lang=bg

Червена книга на България, електронно издание на: <http://e-ecodb.bas.bg/rdb/bg>

Bulgarian Castles: <http://www.bulgariancastles.com/bg/node/1087>

Haskovo.net (19.05.2012), „40 от хасковско на Фестивал на млякото в Турция“: <http://www.haskovo.net/?module=news&action=details&id=104058&rss=1>

Haskovo.net (10.06.2012г.), „Историята като бизнес: Овчаров“: <http://goo.gl/Z3WLdx>, последно посетен на 27.08.2014г.

NasamNatam.com (20.11.2012г.), „Най-ранното ямно светилище в Европа“: http://www.nasamnatam.com/statia/Nai_rannoto_iamno_svetilishte_v_Evropa-2362.html

ПРИЛОЖЕНИЕ 1:

Списък на по-важните исторически паметници в хасковския регион:

От прототракийската и тракийската епоха: Тракийска гробница с. Мезек, Тракийската зидана гробница край с. Долно Луково, кромлеха край с. Долни Главанак, "Менхир – Чичул камък" с. Овчарово, скални гробници и скални ниши в Източни Родопи. Ценен паметник е новооткритата Тракийска гробница край с. Александрово, украсена със стенописи, отразяващи системата на царската идеология на траките – културен паметник от световна величина. С помощта на японското правителство през 2009 г. беше изграден музей на тракийското изкуство, в който е изложено копие на тази гробница, за да бъде съхранен оригинала за бъдните поколения и проучване на експерти. В музея е представен живота на траките според оскъдните исторически сведения до момента, както и някои от проучените обекти от Долината на тракийските царе, край Казанлък до региона на Хасково.

От римската епоха са запазени: Светилището на Нимфите и Афродита край с. Каснаково, вила "Армира" край Ивайловград, античната и средновековна крепост в с. Минерални бани и др.

От средновековната българска държава са крепостите при: Симеоновград ("Констанция"), с. Любеново, с. Минерални бани, Ивайловград ("Лютица"), византийска крепост – с. Мезек, местността "Хисаря" в Хасково, останки от средновековните крепости в селата Маточина, Щит и Сладун, свързани с битката на цар Калоян срещу кръстоносците. Старият мост на р. Марица в Свиленград от 1529 г., "Гърбавият мост" в Харманли от 1585 г. и др.

Скални църкви: при с. Маточина и с. Михалич, общ. Свиленград.

Джамии: Най-старата джамия в Хасково от 1395 г., текето-мавзолей на Осман Баба в с. Текето, общ. Хасково

Манастири: манастир " Св. Троица" до с. Устрем, общ. Тополовград, известен и като хайдушки манастир.

ПРИЛОЖЕНИЕ 2:

Списък на туристически продукти, които включват запознаване с традиционни за региона поминъци:

❖ **Яхнаджийство** -занаят свързан добиването на олио и тахан от сусама, който задължително се предлага и с билков мед от най-високо качество.

❖ **Шлихарство**- един от най-редките стари занаяти в България, практикуван все още по поречието на Арда. Това е добив на самородно злато по стари технологии чрез промиване на златоносен речен пясък със специална дървена гаванка.

❖ **Търсене на минерали и полускъпоценни камъни** - уникално, типично за Източните Родопи занимание, свързано с подземните богатства на Маджарово. Атракцията е наречена **Приключенски геотур**

❖ **Обработка на овча вълна, тъкачество и плетачество**- демонстрация на обработка на каракачанска вълна се организира в стартиралото от 6 до 8 май 2013 Ателие за каракачанска вълна, което се организира в къщата за гости „Дивата ферма“ в с. Горно поле, Община Маджарово.

❖ Съхранените традиции на **тепавиците, валявиците и даракчийниците** предизвикват нов туристически интерес. Такива има в района на Стамболово и Маджарово и др.

❖ **Старинните технологии за производство на екопродукти** (биене на масло в бурило, квасене на кисело мляко...), производство на домашното сирене, кашкавал, мляко, масло, суджук, пастърма се предлагат също във фермата в с.Горно поле.

❖ **Събиране на диворастящи плодове, гъби и билки** - най-широко разпространени тези дейности са по долината на р. Арда, Сакар и рида Мечковац.

❖ **Селска работа на полето** – косене, събиране на сено, седене, плевене и копаене в градината

❖ **Бубарството** - в Родопите бубарството е проникнало от Одрин като най-напред се е разпространило в Ивайловград, а след това и в Свиленград. Основните търговски връзки са с Одрин и Софлу, което отново открива възможности за проекти по транс-гранично сътрудничество.

Изключително интересни и привлекателни туристически атракции на основата на местния традиционен бит и техники за производство се предлагат в с.Рабово и с.Плевун:

❖ **Пътят на хляба от лимец** - Фестивала на хляба в Източните Родопи, който се провежда от 2010г. в с. Рабово, община Стамболово. Гостите на фестивала проследяват пътя на хляба от лимец, смятан за най-старата житна култура в България – от жътвата през вършеенето, меленето, месенето до изпичането му. Хлябът от лимец е само една от атракциите, които Петко и Стефка Ангелови предлагат на туристите в къщата си за гости „Тепавицата”.

❖ **Пътят на сиренето** - туристическата атракция официално открита през 2012г. във фермата за приключения в с. Пелвун, Ивайловград. Туристи и посетители могат да наблюдават как се доят овце, как се подквасква млякото и се прави сирене, да опитат вкусните домашни кисело мляко, масло и сирене на сем. Хускови. Атракцията "Пътят на сиренето" е финансирана по проекта "Новото тракийско злато" в периода ноември 2011 - август 2012 г.